

**ОЦІНКА УКРАЇНСЬКИХ ВИДАНЬ НА СТОРІНКАХ
ПОЛЬСЬКИХ ЖУРНАЛІВ «BIULETYN POLSKO-UKRAIŃSKI»
(1932–1938), «SPRAWY NARODOWOŚCIOWE» (1927–1939),
«WSCHÓD» (1930–1939)**

Тетяна Кульчицька

*науковий співробітник відділу наукової бібліографії
ЛННБ України ім. В. Стефаніка*

Проаналізовано рецензії на українські видання міжвоєнного періоду, які виходили в межах Польської держави та на інших українських етнічних землях, а також в еміграції, на сторінках варшавських журналів прометейського спрямування. Ці журнали вважали своїм завданням сприяти вирішенню міжнаціональних питань, зокрема складних польсько-українських відносин.

Ключові слова: *«Biuletyn Polsko-Ukraiński», «Sprawy narodowościowe», «Wschód», Володимир Бончковський, Юзеф Пілсудський, прометейський рух, прометейська еміграція, Східний Інститут у Варшаві, Польсько-Українське Товариство, Інститут досліджень національних справ.*

The article analyses the estimation of Ukrainian editions of the interwar period, which were published in the limits of Polish State and another Ukrainian ethnic lands and of the emigration and its consideration on the pages of Warshawian magazines by promethean direction, the aim of whom was to facilitate the decision of question of national questions, especially complicated Polish-Ukrainian relations.

Keywords: *«Biuletyn Polsko-Ukraiński», «Sprawy narodowościowe», «Wschód», W. Bonchkowskyj, I. Pilsudskyj, promethean movement, promethean emigration, Eastern Institute in Warsaw, Polish-Ukrainian Society, Institute of Research of National Question.*

Проанализировано рецензии на украинские издания междувоенного периода, вышедших на территории Польского государства и других украинских этнических землях, а также в эмиграции, на страницах варшавских журналов прометеевского направления. Эти журналы считали своей задачей содействовать решению национальных вопросов, в частности сложных польско-украинских отношений.

Ключевые слова: *«Biuletyn Polsko-Ukraiński», «Sprawy narodowościowe», «Wschód», Владимир Бончковский, Ю. Пилсудский, прометеевское движение, прометеевская эмиграция, Восточный Институт в Варшаве, Польско-Украинское Общество, Институт исследований национальных вопросов.*

У польському політикумі міжвоєнного періоду існувало два основні табори — націонал-демократична партія, ідеологія якої виходила з засади обов'язкової асиміляції непольських елементів (лідер націонал-демократів Р. Дмовський ще на початку ХХ ст. заявив: «нема жодних русинів, є тільки «поганий гатунок поляків»* [20, с. 362], і Польська соціалістична партія Ю. Пілсудського з його ідеєю відновлення ягеллонської Польщі, з'єднаної з Литвою і Україною.

Часописи «Biuletyn Polsko-Ukraiński», «Sprawy narodowościowe», «Wschód», що виходили у Варшаві, посідають особливе місце серед інших численних польських видань. Презентуючи політичні погляди періоду санаційної Польщі Ю. Пілсудського, вони належать до так званих прометейських видань.

Як писав сучасний дослідник цього періоду польської історії, «Пілсудчики прийняли прометеїзм як свою політичну програму. Прометеїзм [...] був доказом міфоманських, суперечних з реаліями ресентиментів. Внаслідок цього міжвоєнна Польща прагнула до розчленування Радянського Союзу через підтримку підневільних народів СРСР і кокетування з ними [...]. Водночас на території самої Польщі пацифіковано українські села і нищено українські церкви» [14, с. 286-287].

Що таке прометеїзм?

Перемога більшовицької революції 1917 р. і пов'язана з цим еміграція започаткували політичний рух, що прибрав романтично-античну назву — прометеїзм. Була утворена Ліга Прометея — організація підневільних народів СРСР — Азербайджану, Дону, Грузії, Уралу, Карелії, Комі, Криму, Кубані, Північного Кавказу, Туркестану та України.

Значна роль у постанні цього руху належить ініціативі екзильного уряду УНР. Головними осередками були Париж і Варшава.

Форми діяльності: клуби «Прометей» (що організовували доповіді, товариські зустрічі, інформації про боротьбу прометейських народів з Москвою), статті в закордонній пресі, книги і брошури, меморандуми і меморіали до Ліги Націй.

У Парижі виходили журнали «Prometée» (1926–1938) та «La Revue de Prometée» (1938–1940), в яких значна частина матеріалів стосувалася українських справ.

* Тут і далі переклад з польської автора статті.

Крім того, тут діяв Комітет приязні народів Кавказу, Туркестану та України і Товариство France-Orient з українською секцією.

Головні українські діячі в Парижі: В'ячеслав Прокопович, Ол. Шульгин, кн. І. Токаржевський-Карашевич, Микола Ковалевський, Микола Шумицький, Іларіон Косенко [4, с. 2357].

Варшавський клуб «Прометей», організований 1928 р. як філія паризького, мав виключно елітарний характер. Згрупував багатьох вищих офіцерів армії УНР і Війська Польського. Серед інших до нього належали українські генерали Володимир Сальський, Всеволод Змієнко, Павло Шандрук, офіцер штабу, поет і публіцист Євген Маланюк. Від польської сторони в клубі діяли генерал Ю. Стахевич, полк. Шатцель, Т. Голувко, Л. Василевський. Головою клубу був професор Р. Смаль-Стоцький, він мав формальний титул віце-прем'єра і міністра закордонних справ уряду УНР в екзилі (президентом після загибелі С. Петлюри було проголошено Андрія Лівницького). Як згадував І. Кедрин-Рудницький, «Андрій Лівницький і люди з його оточення не сиділи бездільно, проїдаючи польські гроші. Вони заснували Науковий інститут у Варшаві, який між іншим видав перше повне видання творів Шевченка [3, с. 209].

[...] Започатковано, у тісній співпраці з лідерами наддніпрянської еміграції у Парижі, Прометеївський рух з ідеєю єдиного фронту всіх поярмлених Москвою народів» [3, с. 211].

Головним осередком політичних і наукових сил прометейської еміграції був Східний Інститут у Варшаві, який заснував Т. Голувко, прихильник польсько-українського порозуміння. Головою Інституту був сен. С. Седлецький, генеральним секретарем — професор Ольгерд Гурка.

При Східному Інституті діяло Польсько-Українське Товариство, яке у 1932 р. почало видавати «Biuletyn Polsko-Ukraiński» (далі — ВРУ).

До складу Товариства входили знавці прометейських проблем — Леон Василевський, Станіслав Стемповський, гр. Станіслав Лось. Ініціатором і душею Товариства був редактор Володимир Бончковський.

«У зв'язку з побоюванням польських керівних кіл щодо блокування ОУН з гітлерівцями і загальною тенденцією українського національного руху знайти опору в Німеччині, II-й Відділ Головного Штабу Польських Збройних Сил у 1932 р. активізував знаних

публіцистів-«прометеїстів» до поширення пропольської ідеології в українському середовищі. З цією метою і народився часопис «ВРУ», який очолив талановитий публіцист В. Бончковський» [2, с. 447].

В рамках опіки над прометеїською еміграцією Східний Інститут мав керувати групою емігрантської молоді, яка одержувала стипендії з Міністерства закордонних справ і Головного Штабу. В цих межах Східний Інститут співпрацював з Орієнталістичним Колом Молоді, органом якого і був кварталник «Wschód/Orient». Редактором його теж був В. Бончковський.

Як згадував пізніше видатний польський діяч, видавець паризької «Kultury» Єжи Гедройць, «На прохання Міністерства Закордонних Справ я створив часопис «Wschód», довів до видання першого номера. Але пізніше я не мав на це часу і Бончковський, що був редактором «ВРУ» і спеціалізувався в українських справах, перебрав журнал і вів його. Я відіграв в тій справі тільки роль акушера» [8, с. 47].

Третій часопис — «Sprawy narodowościowe» — був органом Інституту досліджень національних справ.

Цей Інститут було утворено ще в 1921 р. як науково-суспільну установу, що мала досліджувати стан і розвиток національних меншин у Польщі. Інститут очолив Л. Василевський, перший міністр закордонних справ Польщі, визначний знавець українського питання. Та невдовзі діяльність Інституту була перервана через перемогу ендецької політики. Щойно у 1926 р., після травневого перевороту, Інститут досліджень національних справ було відновлено і він почав швидко розвиватися.

Директором Інституту став Т. Голувко, генеральним секретарем — Станіслав Папроцький, який також редагував журнал «Sprawy narodowościowe».

До складу Інституту входила й українська комісія, завданням якої було об'єктивне наукове дослідження найважливіших ділянок українського життя в Польщі, відчити і видавничу діяльність з метою популяризації відомостей щодо українців у Польщі. Натомість Комісія не могла ставити політичні вимоги щодо способів розв'язання українських питань.

У 1927 р. вийшов перший номер кварталника «Sprawy narodowościowe». Журнал містив такі розділи: «Національні меншини в Польщі», «Національне питання поза Польщею», «Закордонна

хроніка», «З Інституту досліджень національних справ», «Рецензії», «Бібліографія».

На сторінках цих видань публікувалися рецензії та відгуки на українські видання, що виходили в межах Польської держави, в Радянській Україні та на інших українських етнічних землях і в еміграції.

Авторами рецензій були як поляки, так і українці. На жаль, багато з них не підписані або підписані криптонімами, які не завжди можна розкрити. Для нас, очевидно, цікавішими є оцінки польських авторів.

Звичайно, найповніше представлена українська книга в «ВРУ» — єдиному в міжвоєнній Польщі часописі, повністю присвяченому українським проблемам та польсько-українським відносинам, що ставив собі за мету всесторонньо інформувати про українське життя в Польщі, СРСР та інших країнах.

Журнали «Sprawy narodowościowe» і «Wschód» також містили інформацію чи відгуки про українські видання [13], але не так повно, бо висвітлювали загальні теоретичні питання та проблеми різних національних меншин і мали більш політичний характер.

Значне місце в рецензованих виданнях посідала українська художня література. Так, Єжи Погоновський, доктор філології і доктор прав, дав високу оцінку романові Уласа Самчука «Волинь»: «Щойно нагороджена повість Самчука про життя волинських селян [...] є першорядним мистецьким явищем. Автор має великий епічний таланти чудово знає селянську психологію і селянське життя. Великий наративний дар Самчука сприяє тому, що роман читається на одному диханні» [16].

Польський читач міг довідатися про новинки української літератури, зокрема про нагороджені твори Товариства Письменників і Журналістів у Львові, інформація про які регулярно друкувалася на шпальтах «ВРУ». Зокрема, матеріал «Українська nagroda literacka na rok 1934» поданий за звітом з конкурсу, опублікованим у журналі «Назустріч» 1 лютого 1935 р.

У статті вказано склад журі, поміщено портрети лауреатів і стислу оцінку нагороджених творів — роману «Волинь» Уласа Самчука, збірки віршів «Червень» та першого тому роману «Сонце в Чигирині» Юрія Косача, збірки «Три перстені» Богдана Ігоря Антонича, а також зреферовано виступи членів журі [18].

Захопливу рецензію одержала збірка «Вогонь і попіл» Наталії Лівницької-Холодної (Варшава, видавництво «Варяг», 1934 р.). Автор рецензії Фелікс Загора писав: «Коротенькі вірші приголомшують пульсуючою радістю життя і вирафінованою розкішшю змісту. [...] Поетка виявляє всю красу, силу, а можливо, і цілу істоту жіночності. Цього роду поезія в українській літературі є безперечно новим явищем» [22].

Цей же автор опублікував збірну рецензію на чотири томики українських поетів: «Пісня пісень» Б. Кравцева (Львів, 1935), «Рінь» Олега Ольжича (Львів, 1935), «Буруни» Святослава Гординського (Львів, 1936), «Різьблю віддаль» Ярослава Дригинича (Варшава, 1935).

Рецензент зазначив, що не напише рецензії фахової, де критик досліджує вади і достоїнства творів, аналізує зміст і форму, але хоче лиш відтворити враження, які ті вірші викликають у пересічного читача, і то польського читача, мало обізнаного з українською літературою.

У збірці Б. Кравцева «Пісня пісень» рецензент насамперед відзначив її мистецьке оформлення, яке виконав С. Гординський.

Споконвічна «Пісня над піснями», переспівана українським автором, викликала в рецензента «дивне враження»: авторові вдалося відчутити і відтворити глибокий сенс цього біблійного твору і його зміст, однак йому бракує легкості слова і того правдивого любовного вогню, котрий стародавні підносили на висоту релігійного культу.

Олега Ольжича, автора збірки «Рінь», рецензент назвав співцем бронзи: «в стародавню бронзу поет заковує глибоку філософію життя», «короткі, 2–3-строфові вірші бездоганної форми пульсують скульптурною силою. У його віршах немає й тіні резонерства, такого характерного для українських поетів. Немає навіть зайвого слова: все щире і послідовне, передумане і пережите. Конструкція мистецька». І далі: «є річчю незмірно цікавою, що поет, не вживаючи сугестивних виразів, таких як «потуга», «могутність», «сила» чи інших, потрафив створити ту життєву міць, що еманує з його творів. Досягає цього вірою в те, що говорить, щирістю і надзвичайною здатністю гармонізування явищ природи зі станом душі». Найкращим у збірці рецензент вважав вірш «Був же вік золотий».

У збірці «Буруни» С. Гординського відчутно, що автор — художник і поет. Це є причиною того, що поета приваблюють моменти зорові, малярські, котрі у вірші він відтворює з непересічною експресією. Зате слабшими рецензент уважав вірші суспільно-філософські, у яких момент художній перебуває на другому плані.

Про збірку «Різьблю віддаль» Ярослава Дригинича рецензент писав: «Егоцентричні вірші. Погоня за формою, претензії на авангардність. Екзальтація, висловлена в гарному слові». Досконаліми в цього автора вважав еротичні вірші — «Триптих інтимний», «Ти», «Осінь еротика», бачив у них безперечний вплив Н. Лівіцької-Холодної [23].

Серед багатьох статей привертає увагу рецензія «Ukrainische escha odsieczu wiedeńskiej» польського історика К. Симонолевича (молодшого), члена Польсько-Українського Товариства. Його рецензія стосується двох видань: І. Филипчика «Кульчицький — герой Відня» та І. Німчука «Українці і відсіч Відня 1683 року» [17].

Рецензент піддав повість Филипчика не так нищівній, як глузливій критиці, заодно критикуючи і її українських рецензентів з «Діла» і «Дзвонів».

Складається враження, що іронічним тоном рецензент намагався приховати своє роздратування тенденційністю автора, зрештою, цілком відвертою, зокрема, у протиставленні позитивних героїв-українців негативним персонажам-полякам.

Натомість розвідку І. Німчука, оперту на історичних джерелах, вважав вартісним внеском до української історіографії. Зате зробив заувагу, що героїзувати постать Юрія Кульчицького не варто, оскільки той був скоріше «спритним гешефтьєрем».

Попри загалом позитивну оцінку праці І. Німчука польському історикові явно не сподобалося твердження останнього про сполучення багатьох руських родів — Сангушків, Дідушицьких, Сапіг, яке рецензент назвав «надто демагогічним як на історика», хоча це історичний факт і демагогія тут ні до чого.

На нашу думку, ця рецензія може бути зразком того, як поляки пильно відстежують і гостро реагують на відображення українсько-польських відносин чи то в художній, чи науковій літературі.

І вже зовсім не поміщається у формат даних видань злобна рецензія на безневинну книжечку «Історія України для дітей, Ч. 2:

Галицько-Волинська держава» (Львів: Світ дитини, 1934. Сер.: Дитяча бібліотека), що своєю стилістикою нагадує, як не дивно, сучасні українофобські висловлювання і є винятком серед аналізованих публікацій [12]. А загалом серед рецензованих видань майже немає творів на історичну тематику, — очевидно, щоб уникнути драстичних питань, що стосуються відносин двох народів.

Зате повністю відповідає прометейському характерові «ВРУ» поміщена в ньому рецензія А. Дублянського, емігранта з Волині, на книжку І. Борщака «Наполеон і Україна» (Львів, 1937. — Б-ка «Діла», № 19), що є п'ятою частиною його праці «Франція і Україна» й оперта на численних французьких архівах.

За часів Наполеона, на початку ХІХ ст., Україна не посідала вже навіть тієї куцої автономії, яку мала ще в попередньому столітті. Без свого уряду, без власного війська, як звичайна російська провінція, вона могла бути тільки об'єктом міжнародних проектів і комбінацій. Такою вона була і для Наполеона.

Рецензент убачав суттєву різницю в політиці щодо України шведського короля Карла ХІІ, маршала Ю. Пілсудського і Наполеона. Карл ХІІ вибудовував відносини з автономною українською територією з гетьманом Мазепою на чолі, маршал Пілсудський — з українським військом на чолі з вождем України Симоном Петлюрою. В обох випадках Україна сама могла вирішувати свою долю. Рецензент вважав, що навіть тоді, коли Україна втратила незалежність, у добу політичного декадансу, навіть за Наполеона вона представляла певну політичну вартість і відірвання її від Росії могло б суттєво вплинути на долю Європи. На думку рецензента, праця Борщака є актуальною, оскільки українська справа в 30-х рр. «є, може, гостріша, ніж будь-коли... а без прихильного трактування української справи, без постановня незалежної української держави нема мови про перемогу над Росією, нема мови про тривале зламання російської потуги» [7].

Серед найрізноманітніших українських видань, рецензованих у досліджуваних часописах, особливе місце посідає Українська Загальна Енциклопедія, стаття про яку (на жаль, без підпису автора) поміщена на перших шпальтах «ВРУ». У ній дано надзвичайно високу оцінку цьому виданню, підкреслено його важливе значення для польського читача. Як писав рецензент, «на тлі сучасної видавничої мізерії, відчутної і нами, поляками, а тим більше на

терені українським, при огромній павперизації працюючої або й безробітної української інтелігенції — чином подиву гідним є поява 3-томної Української Загальної Енциклопедії. Хоча це перша українська енциклопедія — є так досконала і так поважна, що заслуговує якнайпильнішої уваги, — не тільки як явище, що розвінчує плоскі дотепи або легковажні висловлювання на тему «примітивності» української культури і її активного сучасного розвитку, але й як *твір у собі*, як загальна енциклопедія специфічно національно-українського характеру.

Енциклопедія містить величезну кількість ілюстрацій. Кольорові таблиці і мапи на крейдянім папері — виконані в Липську у Брокгауза, друк в Станіславові, адміністрація видавництва міститься в Коломиї, редакція — у Львові. Як видавець — фігурує «Рідна Школа», фактична ініціатива вийшла від кооперативного союзу «Покутський Союз» в Коломиї. Видавництвом весь час займався і щасливо перепровадив його через ряд скель і рифів — один з директорів цієї господарської інституції».

Як зауважив рецензент, «є досить знаменним факт, що перша українська енциклопедія вийшла завдяки ініціативі господарських і громадянських чинників, котрі організували і запрягли до праці команду вчених... Для нас, поляків, Енциклопедія ця має особливе значення своїм українознавчим матеріалом, є необхідною для кожного поляка, що займається українськими питаннями. Як джерело теоретичних відомостей про Україну і українців, Енциклопедія може і повинна відіграти велику роль для ревізії цілого ряду поверхових або й помилкових поглядів» [15].

Найвірогідніше, автором рецензії був редактор В. Бончковський. Про це свідчать його контакти з редакцією УЗЕ, зокрема лист до І. Раковського, що зберігається у відділі рукописів Львівської національної наукової бібліотеки України імені В. Стефаника*.

«У 30-х рр. Варшава на польських етнічних землях була найпотужнішим інтелектуальним потенціалом, українським еміграційним осередком, зокрема видавничим» [1, с. 57].

На підставі розпорядження Ради Міністрів від 7 лютого 1930 р. заходами екзильного уряду УНР було створено Український Науковий Інститут як автономну наукову устанovu. Опубліковані праці

---

* Публікується як додаток до статті.

Інституту становлять важливу частину доробку українських вчених і посідають поважне місце серед рецензованих видань, зокрема у «ВРУ», де відстежувалося кожне нове видання, — іноді в загальній рубриці «Діяльність Українського Наукового Інституту в Варшаві», а іноді як окремі рецензії, як, наприклад, на Повне видання творів Тараса Шевченка. — Т. 7: Повісті і оповідання (Варшава: УНІ, 1934. — 338 с.: іл.).

Рецензент, підписаний криптонімом К., зазначив, що великий поет у принципі не буває добрим прозаїком. «Наративні здібності у расового поета можуть появлятися тільки як виняток». Тож існує традиційна думка, що повісті Шевченка є дуже слабкі, а отже, не варті уваги. Суспільність українська ніби соромилась тих повістей, передусім тому, що написані по-російськи. Видані були лишень раз (у 1888 р. в Києві) в оригіналі.

Власне факт використання Шевченком в них російської мови хіба найкраще висвітлює цілу проблематику, зв'язану з його повістями, а також дає істотні критерії для оцінки повістей. Шевченко написав їх на засланні, на початку 50-х рр., коли переслідування української літератури після розгрому Кирило-Мефодіївського братства сягнуло кульмінації. Про друкування українською мовою не могло бути й мови. Шевченкові заборонено було писати взагалі, а що вже говорити про писання українською.

Отже, у поета виникає думка: пропагувати свої суспільно-національні концепції за допомогою мови пануючих. І звідси — переважно дидактичний, моралізаторський характер тих повістей. Однак, на думку рецензента, традиційне, легковажне ставлення до них тепер, з перспективи часу, не виправдане. На тлі тогочасної російської літератури повісті Шевченка не дорівнюють, звичайно, найвидатнішим творам, однак стоять на рівні кращих натуралістично-романтичних передгоголівських повістей.

Крім того, що найголовніше, це цікаві документи епохи і її людей, звичайв...

У виданні Українського Наукового Інституту повісті Шевченка подані в українському перекладі. Такі переклади були зроблені вже не раз, але жоден із них не може дорівнятися до цього. Він виконаний прецизійно, з урахуванням особливостей сучасної Шевченкові української мови та індивідуальних рис мови самого поета.

Це цікава і дуже вартісна реконструкція правдивої мови автора. І це становить найбільшу цінність видання, — вважає рецензент.

Весь науковий апарат, що підкреслює академічність видання: розлогі й вичерпні коментарі, статті П. Зайцева, В. Дорошенка, Л. Білецького і Я. Рудницького — зроблений на відповідному рівні [11].

Не залишились поза увагою рецензентів і москвофільські видання Общества им. М. Качковского, такі як «Ілюстрований Народний Календар на год 1935», докладний аналіз якого подав Леон Василевський: «здавалося б, що давнє москвофільство галицьке, позбавлене всякого ідейного і матеріального ґрунту, зникне остаточно з поверхні політичного життя як цілковитий нонсенс. Тим часом виявилось, що уклад стосунків у відродженій Польщі дозволив йому відродитися і розпочати нове життя, якщо то життям можна назвати. [...] Росію офіційну, що патрунувала галицьке москвофільство, замінили російські організації, що діють на території Польщі, особливо на північно-східних теренах. Підставою ідеології залишилась давня теорія про єдність Русі та особлива ненависть до українців». Автор рецензії наголошував на нечуваному національно-мовному хаосі в цьому таборі, який докладно віддзеркалює зміст «Календаря», про який ішлося, і то від першої до останньої сторінки, як у тематиці, так і в правописі. Він зробив такі висновки: давнє, передвоєнне москвофільство померло безповоротно з його патронкою — царською Росією. Нове, повоєнне москвофільство не має жодних природних умов розвитку, особливо при зростаючій, всупереч усьому, національній свідомості українських мас [19].

Особливо пильно стежили варшавські оглядачі за радянськими виданнями, яким були присвячені окремі рубрики. У статті «Останні видання з УРСР» автор під криптонімом К. писав про видання вибраних творів Марка Вовчка і М. Коцюбинського.

Рецензент зазначив, що найцікавішу частину видань становлять передмови до них авторства «невтомного радянського адміністратора в галузі літератури, що уживає псевдоніму Хвиля*». Ті передмови — то справжній сенс обох видань».

* **Хвиля Андрій** (1898–1937) — партійний і державний діяч, з 1933 р. — заступник народного комісара освіти УРСР. Справжнє ім'я — Мусульбах Андрій (*Дей О. І. Словник українських псевдонімів та криптонімів (XVI–XX ст.) / О. І. Дей.* — Київ : Наук. думка, 1969. — С. 381).

У передмові до творів Марка Вовчка головна теза Хвилі така: Марко Вовчок — Марія Вілінська — дворянка і росіянка, бо народилася в Орловській губернії. (Рецензентові це нагадає старий єврейський анекдот: «А якщо я народжуся в стайні, то я вже не Рабинович, а кінь?!»). На цій тезі «російськості» Хвиля будує всю свою класово-соціологічну передмову, полемізуючи з «націоналістичними» біографами і «фашистськими істориками літератури» (тобто з Дорошкевичем і Єфремовим), щоб довести, що батьки Марії Вілінської, навіть якщо були українського походження, жодного впливу на дочку не мали, натомість впливали Тургенєв, Писарєв, Добролюбов і Герцен. А те, що більшість свого творчого життя письменниця провела в Україні, що була дружиною відомого українського вченого-етнографа, що довгі роки пристрасно вивчала українську етнографію, що знала напам'ять слова і мелодії 300 народних пісень — не впливає на висновок Хвилі. А висновок такий: українці повинні бути вдячні росіянам за панську ласку, за культуру і літературу, за все, аж до творчості «росіянки» Марка Вовчка. Хто інакше дивиться на походження Марії Вілінської-Маркович — той «фашист» і «класовий ворог».

«Передмова» Хвилі до творів М. Коцюбинського написана в тому ж «наївно-нахабному стилі, з якої довідуємося, що найбільше значення Коцюбинського полягає в тому, що був особисто знайомий з Горьким». Рецензент же називає Коцюбинського «українським Гамсуном, майстром слова і естетом у справжньому значенні цього слова» [9].

Той самий оглядач дав оцінку й науковим виданням, що виходили під егідою Академії наук УРСР, ще «донедавна стисло наукової інституції, що в 30-ті роки чим далі тим більше тратить останні риси науковості і перетворюється в продукування брошур урядового, а навіть поліційного характеру. Характеру цього не вдається приховати під етикеткою Академії; навпаки, етикетка ще виразніше і драстичніше підкреслює псевдонауковий характер змісту» [10].

Спектр рецензованих у варшавських часописах українських публікацій охоплює видання від опублікованих на території Польської держави, через українські радянські видання, видання на інших українських етнічних землях, в еміграції (зокрема в Чехословаччині)

до емігрантських видань українських прометейських діячів від Парижа до Харбіна.

Так, апологет прометейзму, редактор «ВРУ» і «Wschodu» В. Бончковський, рецензуючи книжку «Державність чи гайдамаччина?» О. Шульгина (Париж: Меч, 1931), вказав на головні її прикмети: щирість автора, всестороннє і широке висвітлення проблеми незалежної України, а понад усе звернув увагу на порушені питання можливого владнання польсько-українських відносин для спільної користі обох народів [5].

Маємо також рецензію на видання «Украинский Дальний Восток» (Зеленая Украина), що вийшло в Харбіні накладом Української Видавничої Спілки (Бібліотека газети «Манчжурський вісник»). Автор брошури — Іван Світ, редактор газети «Манчжурський вісник» (1932–1937), голова клубу «Прометей» у Харбіні.

У брошурі порушено питання про український національний рух у Зеленій Україні (т. зв. Зелений Клин), представники якого домагалися розв'язання політичних проблем на тихоокеанському узбережжі. Автор уважав, що виникнення незалежної Зеленої України може усунути небезпеку комунізму і сприяти стабілізації відносин у цій частині Азії.

Рецензент зазначив, що для Польщі питання Зеленої України є фрагментом, хоча й малозначущим, загальнопрометейської проблеми, тому з радістю привітав цю брошуру й очікував на публікацію заанонсованої автором великої праці українською мовою на цю саму тему [21].

Отже, завдяки виразно прометейській орієнтації часописів «ВРУ», «Sprawy narodowościowe», «Wschód» у них висвітлювалися міжнародні аспекти українського питання коштом применшення ваги внутрішньої політики польського уряду щодо українців*.

* Яскравим прикладом подвійних стандартів польського політикуму щодо українських проблем може бути доля органу української еміграції у Варшаві «Українська трибуна» (1921–1922), згодом «Трибуна України» (1922–1923), що виходив за редакцією Олександра Саліковського: «Один з найкращих часописів в історії української преси, але існував недовго, бо поляки закрили його головно за цикл статей Михайла Стругинського з нищильною критикою польської політики супроти українців» [3, с. 71].

Один з провідних публіцистів міжвоєнної Польщі А. Бохенський, який належав до внутрішньої опозиції в таборі Пілсудського, писав: «Вважаємо, що не можна говорити ані слова про визволення українців з-під ярма червоного царату, допоки стан справ в наших границях так далекий від того, що повинно бути підставою порозуміння обох народів» [6, s. 7].

Та попри специфічний характер журналів «ВРУ», «Sprawy narodowościowe» і «Wschód» з їх вибіркоvim добором рецензованої літератури, вони можуть бути цінним і цікавим джерелом для бібліографування української книги.

Додаток

**Лист В. Бончковського до редакції Української Загальної
Енциклопедії**

Warszawa, 1 grudnia 1933 r.

P. T. «Українська Загална Encyklopedia»

Lwów

W odpowiedzi na list z dn. 28 listopada b. r. nr 841/33 uprzejmie komunikuję, że urodziłem się w 1905 roku (28.III) w Syberji na stacji kolejowej Bajkał z ojca Włodzimierza i matki Zofji z domu Bernard.

Szkołę średnią rozpocząłem w Czycie (Czyta), potem przenieśliem się na gimnazjum w mieście Mandżurji, a ukończyłem gimnazjum w miasteczku Buchedu pod Charbinem. Po powrocie do ojczyzny w r. 1925 wstąpiłem na Uniwersytet Warszawski.

W r. 1930 rozpocząłem redagowanie i organizację wydawnictwa «Wschód», kwartalnika poświęconego propagandzie dążeń wyzwolenicznych narodów uciśnionych przez ZSRR. Pismo wymienione redaguję do dnia dzisiejszego.

W końcu roku 1932 rozpocząłem realizację i organizację wydawnictwa «Biuletyn Polsko-Ukraiński». Myśl moją powiodło się zrealizować i po pół roku miesięcznik «Biuletyn P.-Ukr.» przekształciłem na tygodnik ilustrowany.

Łączę wyrazy szacunku

/niònu/

(Włodzimierz Bączkowski)

Варшава, 1 грудня 1933 р.
П. Т. «Українська Загальна Енциклопедія»,
Львів

У відповідь на лист від 28 листопада ц. р. № 841/33 повідомляю, що я народився 1905 р. (28.III) в Сибіру на залізничній станції Байкал. Батько — Володимир, мати — Софія з дому Бернарда.

Вчився в середній школі в Читі, згодом у гімназії в м. Манчжурії, а закінчив гімназію в містечку Бухеду під Харбіном. Після повернення на Батьківщину в 1925 р. я вступив до Варшавського університету.

В 1930 р. розпочав редагування й організацію видання «Wschód» — кварталника, присвяченого пропаганді визвольних змагань народів, поневолених СРСР. Названий часопис редагую до сьогодні.

Наприкінці 1932 р. розпочав реалізацію й організацію видання «Biuletyn Polsko-Ukraiński». Мій задум мені вдалося реалізувати, і за півроку місячник «Biuletyn Polsko-Ukraiński» став ілюстрованим тижневиком.

З повагою
Володимир Бончковський

1. *Вишка О.* Преса української еміграції в Польщі (1920–1939 рр.) : іст.-бібліогр. дослідження / *Омелян Вишка* ; наук. ред.-консультант *М. М. Романюк* ; НАН України, ЛНБ ім. В. Стефаника, НДЦ періодики. — Львів, 2002. — 479 с. : іл. — (Серія «Українська періодика за кордоном»).
2. *Зашикільняк Л.* Генеза і наслідки українсько-польської нормалізації 1935 р. / *Леонід Зашикільняк* // *Polska i Ukraina: Sojusz 1920 roku i jego następstwa : materiały z konf. nauk. Toruń, 16-18 listop. 1995 r.* — Toruń : Wyd-wo Un-tu Mikołaja Kopernika, 1997. — S. 431-454.
3. *Кедрин І.* Життя. — Події. — Люди : спомини і коментарі / *Іван Кедрин*. — Нью-Йорк : Вид. кооператива «Червона Калина», 1976. — 721 с.
4. *Р. М.* Прометейський рух / *Р. М.* // *Енциклопедія Українознавства* / гол. ред. *В. Кубійович*. — Париж ; Нью-Йорк, 1970. — Т. 6. — С. 2357-2358.
5. *Bączkowski W.* Z zagadnień Niepodległej Ukrainy / *Włodzimierz Bączkowski* // *Wschód*. — 1931. — N 2. — S. 74-76.
6. *Bocheński A. M.* Zanim powstała Kultura : antologia tekstów Adolfa Marii Bocheńskiego poświęconych polskiej polityce wschodniej / opracował i wstępem opatrzył *Kazimierz Michał Ujazdowski*. — Lublin : Wyd-wo Un-tu Marii Curie-Skłodowskiej, 2006. — 149 s.
7. *Dublański A.* Z nowych wydawnictw historycznych / *An. Dublański* // *BPU*. — 1938. — N 4. — S. 40-42.

8. Giedroyc Jerzy. Autobiografia na cztery ręce / opracował i posłowiem opatrzył *Krzysztof Pomian*. — Wyd. 4. — Warszawa : T-wo Opieki nad Archiwum In-tu Literackiego w Paryżu, 2006. — 388 s.
9. *K*. Ostatnie wydania z U.S.S.R. / *K*. // BPU. — 1936. — N 1. — S. 6-7.
10. *K*. Ostatnie wydania z U.S.S.R. / *K*. // BPU. — 1936. — N 2. — S. 18.
11. *K*. Z wydawnictw Ukr. Instytutu Naukowego w Warszawie / *K*. // BPU. — 1935. — N 12. — S. 136.
12. *Kos*. Na marginesie. O renegacie Iwanie Hriznym i «Szczerym Ukraińcu» Lubarcie / *Kos*. // BPU. — 1935. — N 4. — S. 46.
13. *M. K.* [Рецензія] / *Dr. M. K.* // Sprawy narodowościowe. — 1927. — N 2. — S. 219. — Рец. на вид.: Ревізійний Союз Українських Кооператив за 1925 рік. — Львів : накладом Союзу Кооператив у Львові, 1927.
14. *Mikulicz S.* Prometeizm w polityce II Rzeczypospolitej / *Sergiusz Mikulicz*. — Warszawa : Książka i Wiedza, 1971. — 313 s.
15. Pierwsza Encyklopedia Ukraińska // BPU. — 1935. — N 24. — S. 267-269. — Bez podp.
16. *Pogonowski J.* [Rec.] / *Jerzy Pogonowski* // BPU. — 1935. — N 31. — S. 349-350.
17. *Symonolewicz K.* Ukraińskie echa odsieczy wiedeńskiej / *Konstanty Symonolewicz, jun.* // BPU. — 1933. — N 24. — S. 6-10.
18. Ukraińska nagroda literacka na rok 1934 // BPU. — 1935. — N 10. — S. 107-108. — Bez podp.
19. *Wasilewski L.* Na marginesie pewnego wydawnictwa / *Leon Wasilewski* // BPU. — 1935. — N 13. — S. 148-150.
20. *Wojdyło W.* Kwestia ukraińska w myśli społeczno-politycznej obozu narodowo-demokratycznego w Drugiej Rzeczypospolitej / *Witold Wojdyło* // Polska i Ukraina : Sojusz 1920 roku i jego następstwa : materiały z konf. nauk., Toruń, 16-18 listop. 1995 r. — Toruń : Wyd-wo Un-tu Mikołaja Kopernika, 1997. — S. 359-370.
21. Z nowych wydawnictw. Ukraiński Daleki Wschód (Zielona Ukraina) // BPU. — 1935. — N 36. — S. 397.
22. *Zahora F.* Liryczna recenzja / *Feliks Zahora* // BPU. — 1935. — N 4. — S. 38-39.
23. *Zahora F.* Wśród poetów / *Feliks Zahora* // BPU. — 1936. — N 46. — S. 481-482.